

Lars Lönnroths Poetiska Edda

Den poetiska Eddan. Gudadikter och hjältedikter efter Codex Regius och andra handskrifter. Översättning med inledning och kommentar av Lars Lönnroth. Stockholm 2016. 526 s. ISBN 978-91-7353-854-1.

Det har gått exakt femtio år sedan *Den poetiska Eddan* senast översattes från fornisländska till svenska av Björn Collinder. Nu föreligger den i en ny översättning gjord av Lars Lönnroth, i ett vackert tryck på Atlantis förlag och med en omslagsillustration som visar John Bauers »Freja». Lönnroths översättning är en imponerande insats och på många sätt en stor kulturgärning, med ambitionen att förmedla den fornisländska eddadiktingen på ett språk som är tillgängligt och litterärt acceptabelt för en nutida svensk publik.

Översättningen utgår från den samling av dikter som finns nedtecknade i pergamenthandskriften *Codex Regius* från 1270-talet. Liksom i tidigare utgåvor av *Den poetiska Eddan* inkluderas också ytterligare dikter av liknande slag som finns i andra handskrifter, till exempel dikten »Rigs vandring» (*Rígsþula*). Den dikten finns inte med i *Codex Regius* utan uppträder endast i 1300-talshandskriften *Codex Wormianus*, som för övrigt också innehåller *Snorres Edda* och andra lärda texter. Lönnroths översättning omfattar således inte bara dikterna i *Codex Regius* utan utgör en samling av kväden som ofta kallas »eddadikter». Översättningen bygger på två moderna textutgåvor, dels Gísli Sigurðssons moderna utgåva *Eddukvæði* (Reykjavík 1998) och dels den textkritiska eddautgåvan som utgetts i serien Íslenzk Fornrit av Þórður Ingi Guðjónsson, Jónas Kristjánsson och Vésteinn Ólason, *Eddukvæði*, volym I och II (Reykjavík 2014).

I inledningen för Lönnroth fram de problem, principfrågor och överväganden som en översättare ställs inför då han eller hon ska översätta ett forntida klassiskt verk. Hur mycket hänsyn ska man ta till det versmått som finns i de medeltida handskrifterna, rytmen och allitterationerna, syntaxen och ordvalet? Det är som bekant i princip omöjligt att finna helt ekvivalenta ter-

mer och begrepp mellan två språk, även om de historiskt sett är besläktade med varandra. Ett annat problem är hur man ska översätta de poetiska omskrivningar som tillämpas i handskrifterna, det vill säga de så kallade *heiti* och *kenningar*. Lönnroth har genomgående strävat efter ett enkelt språk utan att krångla till det i onödan. Han har försökt att bevara den andemening som finns i handskrifterna, och även behållit vissa »fula ord» och frispråkighet som finns där. Det sistnämnda utmärker denna översättning då man jämför den med tidigare översättares stundtals moraliserande förhållningssätt.

Lönnroth betonar i inledningen att eddadiktterna var avsedda att framföras muntligt inför publik och inte för tyst läsning. Eftersom innehållet varierar växlar också språket mellan dem. »Völvans spådom» (*Völuspá*), till exempel, där en völva beskriver det kosmiska förloppet från skapelsen fram till undergången vid Ragnarök, men också jordens återkomst, har ett högtidligt och religiöst färgat språk. Lönnroth återger strof 57 (*Codex Regius*), där tiden efter Ragnarök skildras, på följande sätt:

Upp ser hon komma
för andra gången
jorden ur havet
ljuvligt grön.
Forsar faller,
och där flyger örnen,
den som från fjället
fångar fiskar.

Denna högtidliga stil kan jämföras med »Lokes smädelser» (*Lokasenna*), där gudarna och de mytiska varelserna utslungar förolämpningar mot varandra. Där tillämpas ett mer vardagligt och rätt språk. I strof 57 utbrister Tor:

Håll tyst, din fega bög,
Din fräcka mun ska snart
mosas med hammaren Mjölner ... »

Utän tvivel lyckas Lönnroth ofta med att behålla tonfallet och den stilistiska nivån från original-

texten och anpassa det till ett uttryck som överensstämmer med vår samtids konventioner. Lönnroth har ett synnerligen gott språköra. I hans »Lokes smädelser» är språket grovt, mustigt och humoristiskt på ett sätt som också passar diktens tematik.

Lönnroth tar i inledningen även upp de isländska eddadikternas proveniens och dateringar. Han påpekar att vissa motiv också återfinns i forntyska och fornengelska dikter och i ikonografiskt material på svenska runstenar från 1000-talet och de medeltida norska stavkyrktopparna, till exempel berättelsen om Sigurd Fafnesbane. Denna berättelse har varit vitt spridd och utbredd över det germanska språkområdet. Lönnroth konstaterar dock att den nuvarande formen av eddadikterna otvetydigt är isländsk och att hypoteser om deras norska eller allmångermanska ursprung inte kan bli annat än »spekulationer». Under den långa muntliga traderingen har dikterna genomgått kraftiga förändringar, tillägg och förkortningar. De skalder och recitatörer som framförde dem har troligen bearbetat dessa dikter genom egen skaparlust.

Det är därför omöjligt att fastställa en dikts ursprungliga form, ålder och tillkomstmiljö, menar Lönnroth. Huruvida dikterna tillkommit i en »hednisk» eller kristen miljö är också svårt att fastställa. Några har rötter i »hednisk tid», men de har med största sannolikhet försetts med ändringar och tillägg under traderingsprocessen. Lönnroth säger slutligen att som »källor till kunskap om hednatidens nordiska religion eller »forngermanska mentalitet» är eddadikterna opålitliga för att inte säga odugliga» (s. 14). I detta kategoriska påstående skiljer sig Lönnroth från många religionshistoriker, som anser att vi trots allt kan finna spår av förkristna myter och riter i dessa dikter, samt en förkristen religiös terminologi.

Den äldre filologins och textkritikens försök att återskapa en »urtext» anses i dag hopplöst förlagade bland nyfilologer. Det går inte att »rätta», »rekonstruera» eller »återställa» *Codex Regius* och de andra handskrifternas texter till något som för alltid gått förlorat. Tidigare översättningar av eddadikter har ofta utgått från Gustav Neckels och Hans Kuhns eklektiska och »rättade» textutgåva, där ett slags »urtexter» rekonstruerades. Med stöd av nyfilologin tar Lars Lönnroth i stäl-

let sin utgångspunkt i en utvald handskrift i sitt översättningsarbete, främst *Codex Regius*. I de fall där handskrifternas textversioner skiljer sig åt på ett avgörande sätt, som med »Völvans spådom», har han valt att översätta var och en separat. Läsaren får således *Codex Regius* fullständiga version av »Völvans spådom» översatt först och därefter *Hauksbóks* version. Lönnroth gör inga försök att visa hur texten hypotetiskt kan ha sett ut från början. Detta måste ses som ett avgörande trendbrott i den svenska översättningstraditionen av den fornisländska poesin.

En annan konsekvens av den nya synen inom filologin är, som Lönnroth påpekar, att man inte kan tvinga på eddadikterna en metrisk idealform. I äldre textutgåvor ville man gärna återställa dikternas form till den »rätta» metriken. Lönnroth försöker dock att återge de isländska texternas rytm och stil så troget som möjligt, men undviker ett ålderdomligt språkbruk och högtidliga arkaiserande former. Ett problem här är att vissa uttryck som finns i äldre översättningar har etablerats som »bevingade ord». I »Den höges tal» (*Hávamál*) str. 47 har vi det ofta citerade uttrycket »man är mans gamman», som i *Codex Regius* återges *maðr er manns gaman*. Ordet »gamman» finns i svenska språket, men klingar i dag ålderdomligt och svårbegripligt. Dessutom kan det fornisländska ordet *maðr* (mask.) syfta på både »man» och »kvinna». Därför översätter Lönnroth den isländska frasen till det något mer triviala uttrycket: »Människan är människans glädje», trots att detta medför att de »bevingade orden» går förlorade för dagens läsare.

Det finns mycket att lovprisa i Lönnroths översättning. Men som religionshistoriker har jag också några invändningar. I »Den höges tal» finns en passage (strof 138–145), som allmänt kallas »Rúnatal», och som omtalar hur Oden förvärvade sina kunskaper hängande i ett vindpinat träd. I slutet av passagen, strof 144, ställer diktens »jag» ett antal frågor till ett okänt »du». Dessa frågor handlar om kunskaper som rör religiösa riter. I *Eddukvæði* (I, s. 351) läser vi följande:

veiztu hvé biðia skal?
veiztu hvé blóta skal?
veiztu hvé senda skal?
veiztu hvé sóa skal?

För en religionshistoriker tycks dessa frågor höra hemma i ett offersammanhang, där det också ska utföras en åkallan eller bön till gudomen/gudarna (notera verbet *biðia*). Kanske handlar frågorna om aktiviteter som en blivande kultledare ska behärska. Verbet *blóta* översätter Fritzner (1954) *offre, dyrke ved offring* (jfr Heggstad et al. 2012), och den tolkningen vållar inga större problem. Verbet *sóa* uppträder även i skaldedikten *Ynglingatal* strof 5 och syftar där troligen på det offer som svearna utförde med kung Dómaldi. Fritzner översätter ordet *sóa* med *gjøre ende paa noget* medan Heggstad et al. har *oyde, gjere ende på, ofre, drepe* (jfr La Farge & Tucker 1992, *to sacrifice, to slaughter*). Med stor sannolikhet ska verbet i »Den höges tal» översättas »offra». Ordet *senda* är mer problematiskt och betyder ordagrant »sända», men tolkas vanligtvis i föreliggande kontext som »att lämna över en offergåva». La Farge & Tucker har här *to offer in sacrifice*, medan Peter Jackson (2014) menar att det syftar på »utspisningen av offerdeltagarna» vid ett kommunionsoffer. De flesta anser hur som helst att kontexten här är en offerhandling. I Lönnroths översättning förs offermatiken på ett märkligt sätt samman med sejd och siande:

Vet du hur man bedja skall?
 Vet du hur man blota skall?
 Vet du hur man sejda skall?
 Vet du hur man sia skall?

Enligt Lönnroths mening ska verbet *senda* här således översättas »sejda», vilket jag uppfattar som en omöjlig tolkning. Om upphovsmannen till *Codex Regius* syftade på sejd hade han/hon med största sannolikhet använt verbet *seiða*. Denna typ av riter, som ofta ombesörjdes av völvor (*völur* pl.), har noggrant undersökts av Dag Strömbäck i ett klassiskt arbete *Sejd* från 1935 och på senare år av François-Xavier Dillmann i *Les magiciens dans l'Islande ancienne* 2006.

Att översätta verbet *sóa* med »sia» verkar också omöjligt. Detta verb hänger samman med slakt eller offer. Man kan här ana att Lönnroth inte har haft den religionshistoriska kontexten alldeles klar för sig, eftersom sejd och offer/blot utfördes i olika rituella kontexter. Det är visserligen troligt att man utförde divinationer i samband med

offer, men så vitt jag vet offrade aldrig völvorna vid den rit som kallas sejd (jfr Näsström 2001, s. 73). Flera religionshistoriker, som Britt-Mari Näsström (2001), Jens Peter Schjødt (2008), Peter Jackson (2014) och undertecknad, anser att innehållet i »Rúnatal» faktiskt speglar förkristna riter, föreställningar och en äldre religiös terminologi. Lönnroths påstående att eddadikterna är helt odugliga vid rekonstruktionen av den fornordiska religionen uppfattar jag mot denna bakgrund som alltför generaliserande och missvisande.

Stundtals kan jag som religionshistoriker också tycka att Lönnroth avlägsnar sig alltför mycket från originaltexten i sin strävan att popularisera dikterna. Som forskare har jag enskilda ord och termer i dessa kväden som jag gärna skulle vilja veta hur Lönnroth uppfattar. I »Kvådet om Hymmer» (*Hymiskviða*) strof 1 berättas det att gudarna kom hem från jakt och ville ha en fest, men ölkruset saknades. I handskrifterna som bevarat kvådet kan vi läsa vad gudarna gjorde åt saken i den andra halvan av första strofen:

*hristu teina
 ok á hlaut sá,
 fundu þeir at Ægis
 orkost hvera.*

Lönnroth översätter passagen på följande sätt:

Med spådomskonst
 fick de kunskap om
 att hos Ägir sådana
 fanns i överflöd.

I den fornisländska strofen får vi faktiskt en detaljerad information kring den divinationsrit som gudarna utförde. Tyvärr »suddas» den informationen helt bort i Lönnroths översättning. Det sägs i grundtexten att »gudarna skakade kvistarna och såg på *hlaut*». Några uttolkare översätter här ordet *hlaut* (n.) till »offerblod», troligen påverkade av Snorre som i *Hákonar saga góða* kap. 14 tolkade ordet så i sin beskrivning av de förkristna offerfesterna i 900-talets Tröndelag. Enligt filologen Klaus Düwel (1985) är det ytterst osäkert om *hlaut* ursprungligen betecknade »offerblod». Allt tyder på att ordet i det äldre språket syftar på

en ›lott› eller ›andel›. Det finns ekvivalenta termer till *hlaut* i de germanska språken som har en liknande betydelse, till exempel got. *hlauts*, feng. *hlōt* och fht. *hlōz* (de Vries 1961). Man skulle kunna tänka sig att gudarna skakade de bloddränkta kvistarna och såg på den yta där blodstänken föll, för att kunna få fram den dolda kunskapen. Säkrast är att tolka textraderna på följande sätt: »gudarna skakade kvistarna och såg på lotten [det vill säga utfallet av den]». En sådan rit påminner om Tacitus beskrivning av germanernas divinationer i *Germania* 10:

Lottning sker vanligen på ett enkelt sätt. En gren, som skurits från ett frukt bärande träd, hugger man sönder i småkvistar; dessa märker man med vissa tecken och strör ut dem över ett vitt kläde alldeles på måfå.

(Önnerfors 1969)

Dessa kommentarer ska inte skymma Lönnroths storartade arbete. Hans målsättning har varit att presentera eddadikterna för en bred publik och inte för fackfolk som ivrigt söker efter detaljer i texten. Utgåvan innehåller några sparsamma kommentarer i marginaltexten. Även här törstar stundtals forskaren i mig efter att få ta del av Lönnroths breda kunskaper. Men jag har samtidigt förståelse för den väg han och förlaget har valt. Arbetet hade dragit ut på tiden betydligt om han också skulle ha skrivit en utförlig kommentarsdel.

Referenser

- Düwel, K. 1985. *Das Opferfest von Lade. Quellenkritische Untersuchungen zur germanischen Religionsgeschichte*. Wien.
- Fritzner, J., 1954 (1883–96). *Ordbog over det gamle norske sprog*, vol. I–III. Oslo.
- Heggstad, L. et al., 2012 (1909). *Norrøn ordbok*. 5. utgåvan. Oslo.
- Jackson, P., 2014. *Det öppna och det slutna. Religionshistoriska essäer*. Stockholm.
- La Farge, B. & Tucker, J., 1992. *Glossary to the Poetic Edda*. Heidelberg.
- Näsström, B-M. 2001. *Blot. Tro og offer i det førkristne Norden*. Oslo.
- Schjødt, J.P., 2008. *Initiation Between two Worlds. Structure and Symbolism in pre-Christian Scandinavian Religion*. Odense.
- Tacitus. *Germania. Cornelius Tacitus. Originaltext med svensk tolkning jämte inledning och kommentar av Alf Önnerfors*. 3 uppl. Stockholm 1969.
- de Vries, J., 1961. *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch*. Leiden.

Olof Sundqvist

Inst. f. etnologi, religionshistoria
och genusvetenskap
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm
olof.sundqvist@rel.su.se